

Winterhalder st. (1702–1769). Brno 2005, s. 154–155.

37) Za odborný názor tímto děkuji Johannu Kronbichlerovi.

38) Problematikou stylu Trogera a Winterhaldera st. se ve svých článkách zabývá zejména Monika Dachs. M. Dachs, Josef Winterhalder der Ältere und Paul Troger: Definitions versuchs eines Zeichenstils, Kunstjahrbuch des Stadt Linz, 1997, s. 124–144; též, Original und Kopie. Zeichnungen im Bannkreis von Paul Troger, Pantheon LVIII, 2000, s. 103–112.

ZWEI UNBEKANNTE BAROCKZEICHNUNGEN AUS DEN SAMMLUNGEN DES SCHLESISCHEN MUSEUMS IN OPAVA

Der Beitrag stellt zwei bislang nicht bekannte Zeichnungen aus den Sammlungen des Schlesischen Landesmuseums in Opava (Troppau) vor. Die Hauptaufgabe fußt in Bestimmung der Urheberschaft, der zeitlichen Einordnung und der Eingliederung beider Zeichnungen in den zeitlichen Kontext. Anhand der stilistischen Analyse und der Vergleiche mit der zeitgenössischen Kunstproduktion lassen sich beide Zeichnungen mit dem Schaffen um die Mitte des 18. Jahrhunderts verbinden. Die erste, den von Engeln bedienten Christus darstellende Zeichnung fällt in das Werk von Josef Winterhalder d. J. ein, zeitlich genauer in die erste Hälfte der 1760er Jahre. Als die grundlegende Inspirationsquelle lässt sich das graphische Blatt *Victori Angelicae dant alimenta manus* vom mährischen Buchdrucker und Stecher Franz Anton Meyer nennen, und die Zeichnung stellt höchstwahrscheinlich eine zeichnerische Übungsstudie jungen Winterhalders dar. Hingegen der Engel als eine flüchtige Skizze zeigt zum zeichnerischen Werk des Wiener Malers Paul Troger. Die Zeichnung trägt die mit anderen Studien des Malers aus seinem italienischen Studienaufenthalt in den 1720er Jahren vergleichbaren Zeichen. Im Stil ihrer Ausführung die Troppauer Zeichnung weist allerdings nicht direkt zum Maler selbst, sondern eher zu einem seiner Nachfolger. Die Studie entstand somit offenbar aufgrund des Kopierens eines der Trogers Blätter und nicht nach der ursprünglichen bildlichen Ausführung in der Römischen Kirche Sta. Maria del Popolo von Ercole Ferrata, die sie darstellt. In der Urheberschaftsfrage möge der Bildhauer Josef Winterhalder d. Ä. erwähnt werden, dessen langjährige Freundschaft mit Troger auch mit der zeichnerischen Leidenschaft beider Künstler unterstrichen war. Aber auch ein anderer, bislang unbestimmter Nachfolger Trogers sollte nicht ausgeschlossen sein, der aus den Studien- oder Reiseanlässen eine der Trogers Zeichnungen zeichnerisch kopiert hätte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Josef Winterhalder d. J.(?), Christus, von Engeln bedient, Federzeichnung, Papier, 277 × 381 mm. SZM (Schlesisches Landesmuseum) in Opava (Troppau), Best.-Nr. U 541 A. Foto SZM.

Abb. 2: Josef Winterhalder d. J., Die Geburt Minervas, gegen 1760, Federzeichnung, Papier, Wien, Albertina, Inv.-Nr. 27039. Foto ALBERTINA, Wien.

Abb. 3: Josef Stern, Die Geburt Pallas Athenas, 1760, Wandgemälde, Kroměříž (Kremsier), Schloss, der kleine Bibliotheksaal. Foto Best.-Nr. 1015, Zdeněk Sodoma, MUO (Kunstmuseum Olomouc).

Abb. 4: Daniel Gran, Der anbetende Engel, vielleicht 1756, braun getönte Federzeichnung, Papier, 90 × 80 mm, Wien, Albertina, Inv.-Nr. 25278. Foto ALBERTINA, Wien.

Abb. 5: Franz Anton Meyer, „Victori Angelicae dant alimenta manus“, nicht datiert, Stich. Repro: Z. Szilárdffy, „És az angyalok szolgálnak neki“ Egy barokk téma ikonográfiájához, Művészettörténeti értesítő XL, 1991, S. 205.

Abb. 6: Unbekannter Künstler nach Paul Troger, Der Engel, Federzeichnung, Papier, 160 × 90 mm, SZM OPava, Best.-Nr. U 516 A. Foto SZM.

Abb. 7: Ercole Ferrata, Der Engel beim Maria Heimsuchungsalter, späte 1650er Jahre, Marmor, Rom, Sta. Maria del Popolo, rechtes Querschiff. Repro: O. Ferrari – S. Papaldo, Le sculture del Seicento a Roma. Roma 1999, S. 309.

Abb. 8: Paul Troger, Stehender Engel, Federzeichnung, Papier, Wien, Albertina, Inv.-Nr. 27004. Foto ALBERTINA, Wien.

ROUBENÝ DŮM SEVERNÍHO PLZEŇSKA – NOVÉ POZNATKY Z TERÉNU

KAREL FOUĐ – STANISLAV PLEŠMÍD

LOG HOUSE IN NORTH PLZEŇ REGION – NEW FIELD RESEARCH FINDINGS

The North Plzeň Region is a traditional area of log and half-timbered houses. A numerous group of log structures, residential houses, cowsheds, storerooms, granaries, and barns has survived. The reconstruction in progress allowed learning more about some of the houses. From the research of selected structures, many joinery fillings of construction openings, i.e. windows and doors, were detected. Dendrochronology of wooden construction elements from the mid-18th century to the 1820 s significantly contributed to determine the dates of the researched buildings.

Keywords: North Plzeň Region – vernacular architecture – field research of country seats – log and half-timbered house from the 18th–19th century – reconstruction and documentation

Severní Plzeňsko je tradičně územím roubeného a hrázděného lidového domu. Dochovala se zde početná skupina roubených staveb, obytných domů, chlévů, komor, sýpek nebo stodol. Hlubší poznání některých domů umožnila probíhající stavební obnova. Průzkumem vytipovaných objektů byla zjištěna existence řady slohových truhlářských výplní stavebních otvorů, oken a dveří. Významnou pomocí při určování doby výstavby zkoumaných budov je dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků pocházející od poloviny 18. století až po 20. léta následujícího věku.

Klíčová slova: severní Plzeňsko – lidová architektura – plošný průzkum venkovských sídel – roubený a hrázděný dům 18.–19. století – obnova staveb a jejich dokumentace

Obr. 1: Žebnice (okres Plzeň-sever) čp. 34, štítová průčelí obytného stavení a sýpky, pohled od jihovýchodu. Na střechách obou staveb je ještě slaměný došek. Ve štítovém průčelí obytného stavení lze sledovat původní rozvržení okenních os a dvojitá šestitabulková okénka (dobové foto z archivu majitele objektu, pravděpodobně 1. čtvrtina 20. století).

V oblasti severního Plzeňska se dochovala celá řada pozoruhodných památek z okruhu lidové stavební kultury. Vedle obytných trojdílných domů komorového typu se zde setkáme i s trojdílnými domy chlévního typu. Objekty s roubenými konstrukcemi byly v minulosti běžně rozšířené po celé oblasti Plzeňska a existovaly i tam, kde bychom dnes stopy po nich jen těžko hledali. Existence roubeného domu ve zkoumané oblasti je dendrochronologií kladena do 18. století, neznámá to ale, že by zde konstrukčně obdobné stavby nestály již podstatně dříve. Na území okresu Plzeň-sever se dochovalo také několik roubených, případně též částečně hrázděných staveb, kladených vročením do období 18. století. Z roku 1773 je dům čp. 2 z Červeného Újezdu, do roku 1794 je vročeno obytné stavení dvora čp. 16 v obci Stvolny. Od první třetiny 19. století pozvolna dochází k nahrazování roubených a hrázděných konstrukcí nespalnými materiály, především kamenem a později nepálenými i pálenými cihlami.¹⁾

Celá řada objektů tzv. lidové architektury byla alespoň stručně popsána v rámci Pasportizace okresů Západočeského kraje, okres Plzeň-sever, díl I. a II., kterou v letech 1977–1979 na podkladě objednávky Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni (dále též KSSPPOP v Plzni) zhotovil podnik SÚRPMO Praha (Líbal – Heroutová 1977). Předmětné pasportizaci již v letech 1970 až 1975 předcházelo zpracování dokumentace vybraných památek lidové architektury, prováděné podnikem SÚRPMO Praha. Dokumentace obsahovala stručný popis objektu včetně vyhodnocení a určení stáří, dále základní fotodokumentaci a půdorys a řez, obvykle v měřítku 1 : 100 nebo 1 : 200.²⁾ V období 2. poloviny 90. let 20. století a dále kolem roku 2000 proběhl plošný orientační průzkum území okresu Plzeň-sever ve snaze získat nové, případně alespoň obecné informace o stavu dochování historické venkovské zástavby. Poznatky z průzkumu území byly využity v publikaci „Lidová architektura, okres Plzeň-sever“ (Bukačová–Fák – Foud – Křemenák 2003) a dále v knize Vesnice Plzeňského kraje, Plzeň-sever a Plzeň-město

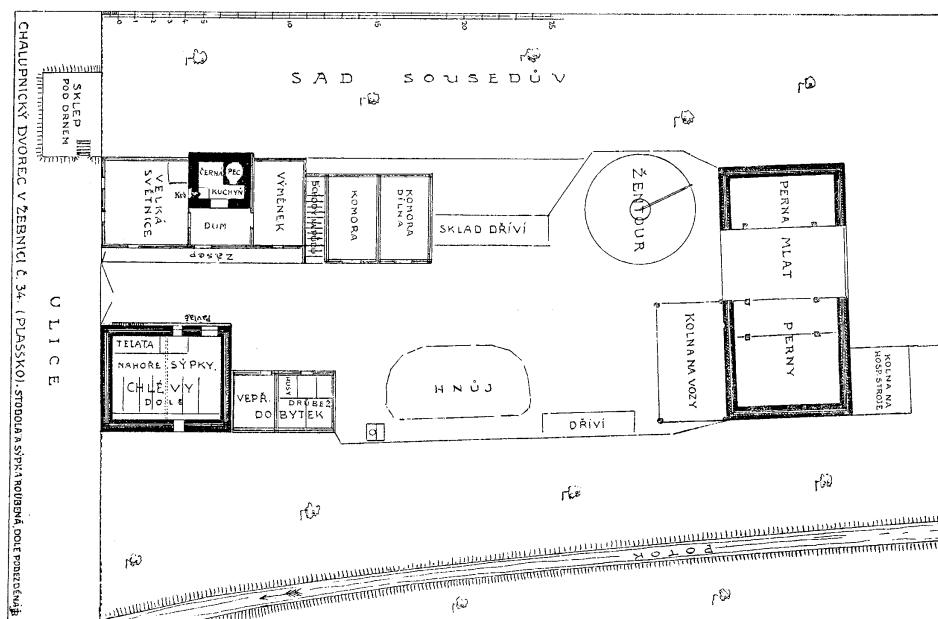
Obr. 2: Žebnice čp. 34, štítová průčelí obytného stavení a sýpky, pohled od východu. Slaměný došek byl již nahrazen eternitovými šablonami a dvě okenní osy byly zaměněny za jedno obdélné podélné okno s trojdílnou výplní. V této podobě se usedlost dochovala až do zahájení současných oprav (foto J. Vajdiš; uloženo v archivu plánové dokumentace NPÚ ÚOP v Plzni, dokumentace Inventarizace památek vesnické architektury v Západočeském kraji, složka Žebnice čp. 34, okres Plzeň-sever, selská usedlost, základní dokumentace a vyhodnocení, SÚRPMO Praha 1971).

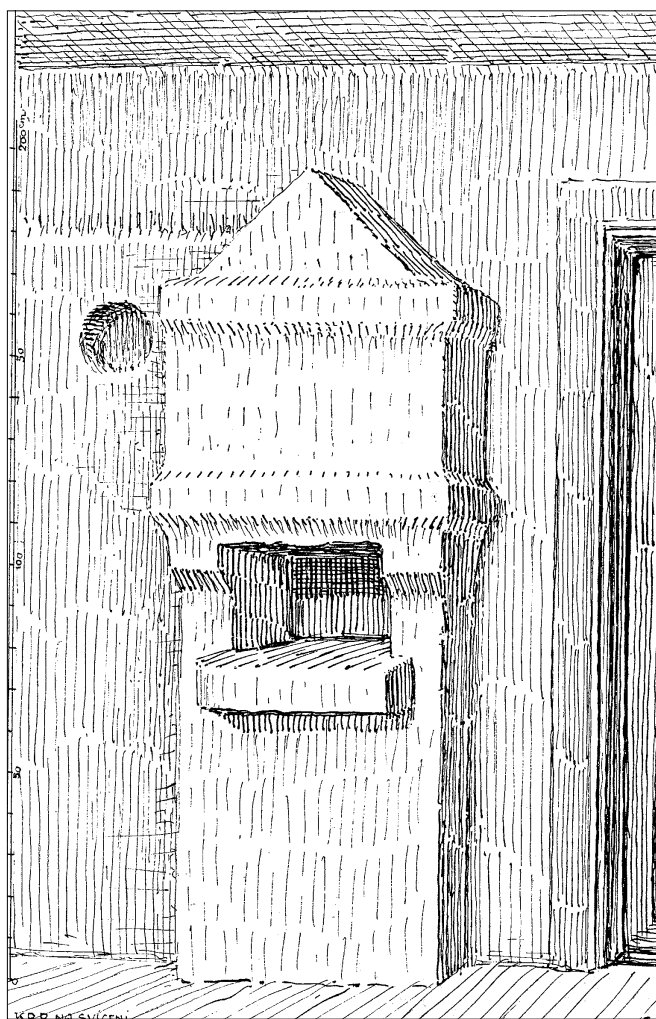
Obr. 3: Žebnice čp. 34, obytné stavení s chlévy, pohled od severovýchodu, stav v průběhu opravy (foto K. Foud, 2018).

průzkumem SÚRPMO Praha. Dokumentace obsahovala stručný popis objektu včetně vyhodnocení a určení stáří, dále základní fotodokumentaci a půdorys a řez, obvykle v měřítku 1 : 100 nebo 1 : 200.²⁾ V období 2. poloviny 90. let 20. století a dále kolem roku 2000 proběhl plošný orientační průzkum území okresu Plzeň-sever ve snaze získat nové, případně alespoň obecné informace o stavu dochování historické venkovské zástavby. Poznatky z průzkumu území byly využity v publikaci „Lidová architektura, okres Plzeň-sever“ (Bukačová–Fák – Foud – Křemenák 2003) a dále v knize Vesnice Plzeňského kraje, Plzeň-sever a Plzeň-město

(Foud 2010). V průběhu průzkumu území byl pořízen početný soubor fotografií, uložený dnes, stejně jako výstupy z předmětné Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji – okres Plzeň-sever z produkce SÚRPMO Praha, ve fondech Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Plzni. Inventarizace památek vesnické architektury, realizovaná zaměstnanci podniku SÚRPMO Praha v první polovině 70. let 20. století, je v mnoha případech jedinou dokumentací vztahující se ke konkrétní památce, nehledě na vypovídací schopnosti tehdy pořízených fotografií, zachycující mnohdy dnes

Obr. 4: Žebnice čp. 34, půdorysné schéma dvora, pravděpodobně prof. Josef Brož (převzato z Šváb, F. – Tykač, J. – Resl, J. – Brož, J. 1934: Plzeňsko, sv. 1. Národopis lidu Československého, díl IV. Praha).

Obr. 5: Žebnice čp. 34, kresebná dokumentace dnes již neexistujícího osvětlovacího krbečku, vyhotovená prof. Josefem Brožem, pravděpodobně 20. léta 20. století (převzato z Šváb, F. – Tykač, J. – Resl, J. – Brož, J. 1934: Plzeňsko, sv. 1. Národopis lidu Československého, díl IV. Praha).

již neexistující situace. Z tohoto pohledu je dokumentace SÚRP-MO Praha, realizovaná v rámci „Inventarizace památek vesnické architektury v Západočeském kraji“, dílem bezesporu jedinečným a nezastupitelným.

V souvislosti s prováděnými opravami vytipovaných roubených staveb v oblasti severního Plzeňska, z nichž většina byla dokumentována již v rámci Inventarizace památek vesnické architektury v Západočeském kraji v 70. letech 20. století, bylo možné provést detailnější průzkum a dokumentaci, případně zajistit dendrochronologické datování historických dřevěných prvků. Získané poznatky prohlubují naše dosavadní znalosti o jejich stavebním vývoji, případně stáří dochovaných konstrukcí, především roubených. V některých

případech byla také provedena pasportizace a podrobná dokumentace dochovaných historických truhlářských výplní stavebních otvorů, které nebývaly v rámci Inventarizace památek vesnické architektury v Západočeském kraji vzhledem k typu a rozsahu materiálu detailněji dokumentovány. V Radějově čp. 18 (dříve čp. 3), Trnové čp. 2 nebo Žebnici čp. 34 (vše Plzeňský kraj, okres Plzeň-sever) byly již v průběhu zpracování Inventarizace památek lidové architektury dokumentovány roubené chalupy tradiční trojdílné dispozice komorového i chlévního typu. Všechny tři stavby v současnosti procházejí stavební obnovou. Ve všech případech byl proveden dendrochronologický průzkum, který poodhalil skutečné stáří dochovaných roubených konstrukcí.³⁾ V navazujícím textu byly použity příklady roubených, popř. hrázděných staveb řazené pro lepší orientaci podle výsledků dendrochronologického datování.

První z popisovaných staveb je nevelké roubené stavení situované v čele selské usedlosti čp. 34 v **Žebnici** (Plzeňský kraj, okres Plzeň-sever). Stavení je přízemní, obdélného půdorysu, trojdílné dispozice komorového typu, založené ve štítové orientaci. Objekt byl v minulosti opakovaně adaptován, zcela přestavěn např. byl prostor někdejší černé kuchyně, který byl přezděn cihlou, přestropen a rozšířen. Adaptačních zásahů nebylo ušetřeno ani roubení, kde byly zvětšeny některé okenní otvory, např. ve štítovém průčelí. Osazena byla nová neslohová okna a interiér byl zbaven původních (resp. starších) výplní dveřních otvorů. Zachovány ale zůstaly trámové stropy s povalem a krov, původně krytý doškem, nahrazený v období kolem poloviny 20. století vláknocementovou šablonou. Po sejmutí hliněných omítek užitých jak v interiéru, tak exteriéru, byly nalezeny stopy po řešení starších okenních otvorů a jejich výplních. Jednalo se o okna dvojí, dvoukřídlá, dělená příčlemi do tabulek, osazená na lícové a rubové straně stěny. Přibližně v 60.–70. letech 20. století byly pů-

vodně dvě okenní osy v uličním průčelí nahrazeny jedním velkoformátovým oknem.

Stavební výbavu žebnické usedlosti čp. 34 kromě roubeného domu doplňují roubené komory přiléhající k nádvornímu štítu objektu. Oproti stavení mají menší hloubku a jejich dvorní průčelí je mírně předsunuto. Dvůr uzavírá rozložitá roubená stodola s mlatem a pernamí. V čele usedlosti, proti obytnému stavení, stojí patrová sýpka se zděným přízemím se stájovými klenbami do traverz a roubeným patrem. Objekt má kratší obdélný půdorys a sedlovou střechu, v minulosti krytou slaměným doškem. Na nádvorní straně byla v úrovni patra zřízena pavlácka krytá přesahem střechy, z níž jsou přístupné komory. Jak v případě stavení, tak u stodoly i komor za obytným domem jsou stěny sroubené z pečlivě otesaných hraněných klád.

Stabilní katastr zaznamenal usedlost čp. 34 na ppč. 48.⁴⁾ Její stavební výbava byla bez výjimky spalná a v zásadě korespondovala se situací odpovídající současnému stavu. V čele (při východní straně) ležely ve štítové orientaci dva objekty – obytné stavení na jihu a sýpka na severu. Od západu usedlost uzavírala stodola, k níž od východu přiléhal užší přístavek, snad vozovna nebo kolna. Mezi sýpkou a stodolou ležel další spalný objekt, který zanikl zřejmě v průběhu 2. poloviny 19. století, neboť nedlouho po r. 1900 bylo v jeho místech hnojiště. Dvůr svojí stavební výbavou poutal pozornost již v období 20.–30. let 20. století, kdy ho dokumentoval profesor Josef Brož, autor několika monografií o lidových stavbách na Plzeňsku.⁵⁾ K žebnickému dvoru čp. 34 „U Běláčů“ v monografii Plzeňsko, vydané Národopisnou společností Československou v Praze roku 1934 uvádí, že: „bývalý emfyteutní chalupnický dvorec čp. 34 býval celý roubený, později podezděna stodola a přízemí sýpky, kam přeneseny chlévy od obytného stavení. Z bývalých chlévů zřízeny komora a dílna“. Brož ve stavení zdokumentoval také „vysazený krb, vpravo s otvorem pro zapalovadlo“, jehož kresbu publikoval ve zmíněné monografii.⁶⁾ Z důvodu četnějších oprav a úprav v průběhu 20. stol. postupně došlo ke ztrátě datovacích podkladů (odstranění výplní otvorů, otop-

ných zařízení ad.). Dle charakteru hlavních stavebních konstrukcí byl však dům v rámci Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji datován do období kolem poloviny 18. stol. Dendrochronologický průzkum roubených stěn tento rámcový předpoklad potvrdil a klade dobu kácení užitého dřeva do období let 1757–1759.⁷⁾

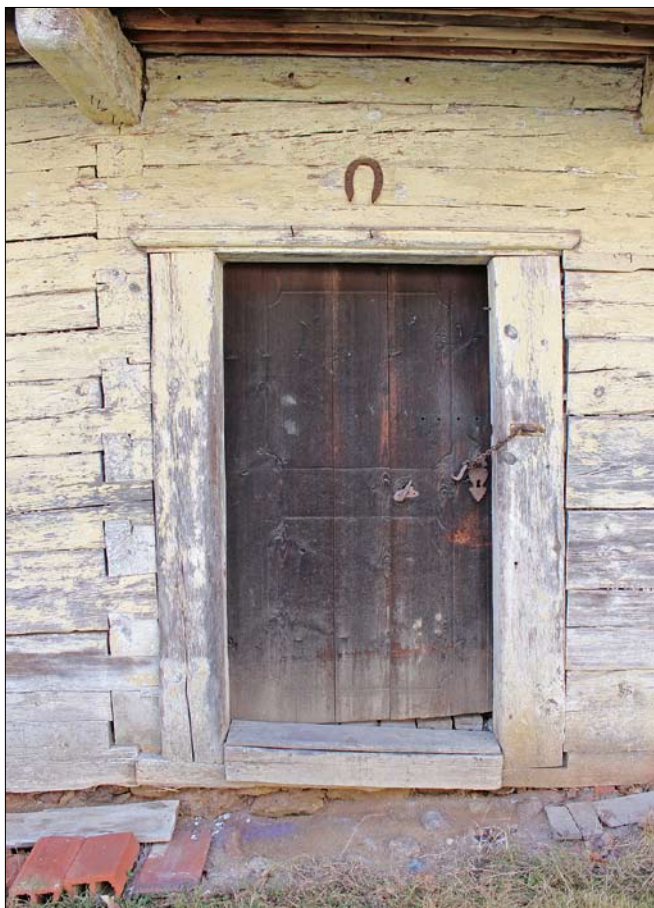
Trojdílnou dispozici komorového typu také má prakticky celoroubené obytné stavení usedlosti čp. 2 v **Trnové** (Plzeňský kraj, okres Plzeň-sever). Objekt byl postaven z hraněných pečlivě opracovaných trámů, na nárožích provázaných pomocí úplného přeplátování s ozubem

Obr. 6: Trnová (okres Plzeň-sever) čp. 2, obytné stavení, pohled od severovýchodu (foto J. Vajdiš 1975; uloženo v archivu plánové dokumentace při NPÚ ÚOP v Plzni, dokumentace Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji, složka Trnová čp. 2, okres Plzeň-sever, roubený obytný dům, základní dokumentace a vyhodnocení, SÚRPMO Praha 1975).

Obr. 7: Trnová čp. 2, obytné stavení, pohled od západu (foto K. Foud, 2018).

Obr. 8: Trnová čp. 2, obytné stavení, vstup do síně, pohled od severozápadu (foto K. Foud, 2018).

Obr. 9: Trnová čp. 2, obytné stavení, detail precizně provedené nárožní vazby pomocí úplného přeplátování s ozubem tzv. na zámek, jižní nároží stavení (foto K. Foud, 2018).

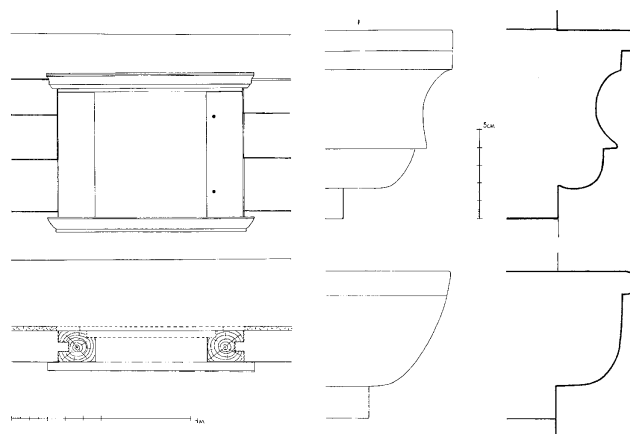
tzv. na zámek.⁸⁾ V přední části je světnice osvětlovaná z čelní strany dvojicí na výšku obdélných oken, t. č. sekundárně zaslepených a z lícové strany po několik desetiletí překrytých bujným porostem břečťanu. Z nádvoří strany světnici osvětluje jednoduché dvoukřídlé okno stejného formátu, členěné vodorovnými příčlemi do šesti tabulek, s vnějším rohovníkovým kováním a zasklením do drážky bez pomoci tmelu (patrně první polovina 19. století). Další okenní otvor, téměř čtvercového formátu, oproti předešlému nižší o celou jednu třetinu, byl bezesporu již prvoplánově zřízen v ploše nádvoří strany světnice mezi oknem a vstupem do síně. Okno bylo druhotně zaslepené čtyřmi vodorovně vloženými trámy. Na lícní straně jsou na ostění dosud vidět stopy po odsekané parapetní a nadpražní římse, zatímco na rubové straně byla provedena hlíněná omítka. Lze se oprávněně domnívat, že se jedná o formát původního okna, přičemž zbývající tři okenní otvory světnice byly dodatečně upraveny.⁹⁾ Vstup do síně je z nádvoří dveřním otvorem s vodorovným nadpražím. Dveře jsou původní dřevěné, jednokřídlé, jednovrstvé svlakové konstrukce, na lícové straně zdobené dlabanou drážkou, iluzivně naznačující rámovou konstrukci. Dochováno je i původní kování sestávající z vnějších kovaných pásových závěsů, ozdobného klíčového štítku a nekrytého zámku s kovanými klikami. Tesařská zárubeň má nízký vodorovný překlad s profilovanou římsou, který je provedený z jednoho kusu a vsazený do stěny na čepy svislých stojek. Méně obvyklé detaily prezentuje zdobení horní strany dveří na lícní straně obloučkovými vrypy a drobné

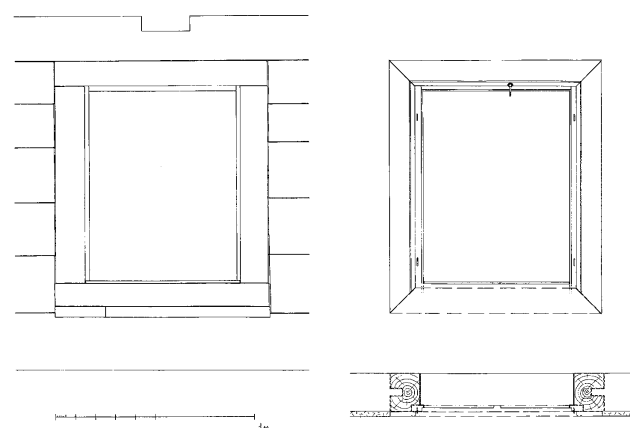
Obr. 10: Trnová čp. 2, obytné stavení, interiér komory, osvětlovací krbeček a otvor mladšího topného zařízení (foto S. Plešmíd, 2019).

kovářské zdobení západky zámku. Zadní komora, někdy zvaná zadní světnice, je z nádvorní strany osvětlena jedním okenním otvorem téměř čtvercového formátu, s nadokenní a podokenní profilovanou římsou. Otvor je vybaven mříží z prutů kotvených do překladu a parapetu. Stejným okenním otvorem je vybavena také strana komory obrácená ke stodole, kde byla druhotně odstraněna prutová mříž. Výplně v těchto otvorech jsou jednoduché, dvoukřídlé, dělené příčlemi do šesti tabulek, opatřené zapuštěnými „bambulkovými“ závěsy (druhá polovina 19. století). Nadpražní a parapetní římsy jsou provedeny stejným způsobem jako u vstupního otvoru, tzn. z jednoho kusu provázaného čepem se stojkami ostění. Vstupy ze síně do světnice mají mladší rámovou konstrukci a historické kování sestávající z druhotně užitých pozdně barokních esovitých závěsů a soudobých křížových závěsů. Stropy jsou povalové s hliněnou omazávkou a se středovým bílým průvlakem. Podlaha ve světnici je prkenná. Obdobně byla řešena podlaha v zadní světnici, která se ale propadla po zřízení stropu sklepa. Blok černé kuchyně je vyzděn z kamene. Kuchyně je zastropena cihelnou valenou klenbou s pasem, na který dosedá dnes ubourané komínové těleso. Ve zdivu jsou dosud velmi dobře patrné otvory otopných zařízení, zejména pece a dva pravoúhlé výše situované otvory náležící osvětlovacím krbečkům v zadní komoře a přední světnici. Stěna komory sousedící s blokem černé kuchyně je dodnes vybavena nástěnným krbečkem, t. č. zaslepeným. Druhý krbeček ve světnici byl již v minulosti zrušen a nahrazen odkládací nikou. Krov sedlové střechy, soudobý s roubením, je hambalkový, opatřený stojatou stolicí podélného vázání, zavětrovaný pásy a příčně ztužené vzpěrami protaženými přes sloupky až do hambalků. V ose vstupu do síně byl v ploše střechy osazen pultový nákladový vikýř. Střecha je v zadní části stavení protažena nad schodiště do podkrovní, které bývá obvykle situované v síni, v tomto případě se však na jeho místě nachází schodiště do sklípku pod komorou. K nádvornímu štítu do nedávné doby přiléhala pultová střecha dodatečně přistavěného otevřeného přístavku.

Stabilní katastr zachytil usedlost čp. 2 v k. ú. Trnová na pozemku p. č. 2 již dotvořenou.¹⁰⁾ Stavební výbava byla klasifikována jako spalná. Při jihovýchodní straně leželo obytné stavení, na jihovýchodní straně s patrným spalným drobným přístavkem chlebové pece. V čele dvora, při jeho severovýchodní straně, ležel v okapové orientaci objekt kratšího obdélného půdorysu, další se pak nalézal při severozápadní straně usedlosti. V hloubce dvora, na jihozápadě, stála stodola. Ta spolu s objekty na severu a severozápadě postupně zanikla, v jejich místech ale vznikly nové zděné objekty, např. obytné stavení, chlévy a stodola. Indikační skica stabilního katastru v areálu dvora žádné změny nezachytila, jen předsazená chlebová pec zde byla klasifikována, oproti císařskému povinnému otisku mapy stabilního katastru, jako nespalná. V inventarizaci památek vesnické architektury v západočeském kraji byl dům na základě vyhodnocení roubených stěn rámcově datován až do druhé poloviny 19. stol. Při podrobné předprojektové přípravě byla mimo jiné provedena pasportizace výplní okenních a dveřních otvorů, dále pak podrobná dokumentace vstupních dveří, jediného okna ve světnici a původních okenních otvorů. Při dokumentaci byly identifikovány

Obr. 11: Trnová čp. 2, obytné stavení, okenní otvor v jihozápadním štítovém průčelí, pohled a půdorys 1 : 10, řezy a pohledy na bok nadpražní a parapetní římsy 1 : 1 (zaměření a kresba S. Plešmíd, 2019).

Obr. 12: Trnová čp. 2, obytné stavení, severozápadní okenní otvor světnice, pohledy a půdorys 1 : 10 (zaměření a kresba S. Plešmíd, 2019).

celé prvky či detaily, které bylo možno zařadit vznikem již před první polovinu 19. století a do druhé poloviny 18. století. Nový předpoklad o starším původu celého stavení potvrdilo dendrochronologické datování. Dřevo užitá ve stěnách stavby bylo kácené podle dendrochronologického vyhodnocení dochovaných konstrukčních prvků v letech 1788–1797.¹¹⁾ Ve stavbě se uchovaly ojediněle i ještě starší stavební prvky, např. stojka zárubně vstupu do černé kuchyně, kladená dendrochronologií do roku 1667. Významný poznatek také představuje doložení v regionu poměrně raného výskytu nárožní roubené vazby na zámek.

Obytné stavení někdejší zemědělské usedlosti čp. 2 v obci Trnová patří díky nenarušené autenticitě dochování, a tím i mimořádně vysoké vypovídací schopnosti k předním památkám regionu. Tento fakt je o to cennější, že se objekt nachází v oblasti, kde byl původně početný domovní roubený fond v období poslední třetiny 19. století a zejména v průběhu první třetiny následujícího věku prakticky celoplošně přezděn. Modernizace a adaptace se nevyhly ani dalším objektům ve dvoře. V průběhu 2. poloviny 19. století, případně v období první třetiny následujícího století vznikly všechny dodnes existující hospodářské budovy ve dvoře jako je stodola na jihu a kolna s chlévy a stájem na severozápadě. V roce 1936 byl v čele dvora poblíž

Obr. 13: Stvolny (okres Plzeň-sever) čp. 16, obytné stavení, pohled od jihovýchodu (foto J. Škabrada; uloženo v archivu plánové dokumentace při NPÚ ÚOP v Plzni, dokumentace Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji, složka Stvolny čp. 16, okres Plzeň-sever, základní dokumentace a vyhodnocení, SÚRPMO Praha 1975).

starého roubeného stavení vystavěn nový obytný dům, ve výrazu a architektonickém řešení plně poplatný době svého vzniku. Nic z toho však původnímu stavení neubralo na hodnotě, naopak od sklonku 30. let 20. století zůstal objekt ve stavu, v jakém ho zachytil počátek téhož věku. Jediným výraznějším stavebním zásahem provedeným v období druhé třetiny 20. století bylo odstranění doškové krytiny a její nahrazení velmi plochou keramickou drážkovou taškou zvanou Žihelka. Neznámo kdy, patrně až v průběhu poslední třetiny 20. století, se propadl strop sklepa zřízený pod zadní světnicí, původně přístupný schodištěm ze síně. Tím došlo k částečnému rozvalení stěn suterénu a následnému poklesu zadní části stavby.

Z konce 18. století pochází (podle vnoření na stropním trámu světnice roubeného, částečně též hrázděného patrového obytného domu) stavení usedlosti čp. 16 v obci **Stvolny** (Plzeňský kraj, okres Plzeň-sever). Klade dobu vzniku stavby do r. 1794. Toto datum podporují také výsledky provedeného dendrochronologického datování dřevěných konstrukčních prvků s dobou kácení dřeva užitého ve stavbě v letech 1791–1792.¹²⁾ Tesařskou datací doplňuje mo-

nogram M.A.K. a dále popisné číslo No. 17 na stropním trámu ve světnici. Stabilní katastr zaznamenal k r. 1839 usedlost čp. 16 v k. ú. Stvolny na pozemku p. č. 34 již dotvořenou, se spalnou stavební výbavou.¹³⁾ V čele dvora, při jeho severní straně, ležel ve štítové orientaci podlouhlý objekt, v přední (východní) části bezesporu obytný. Přibližně západní polovinu stavby zaujímaly chlévy, které byly v období 60.–70. let 19. století nahrazeny novou zděnou budovou. V hloubce dvora, na západě, se nacházela rozměrná stodola. Mezi stavením s chlévy a stodolou se nacházel nevelký objekt přibližně čtvercového půdorysu, který lze ztotožnit s dnešní kolnou a vozovnou. V čele usedlosti, při jejím jihovýchodním nároží, stál k roku 1839 na pozemku p. č. 35 ve štítové orientaci spalný objekt kratšího obdélného půdorysu, který měl podle indikační skici mapy stabilního katastru sa-

mostatné popisné číslo 17. Objekt zanikl neznámo kdy a jeho místo není dodnes zastavěno. Dosud nebyla ani objasněna existence stropního trámu s popisným číslem 17 ve světnici obytného stavení čp. 16. Objekt na pozemku p. č. 35 s popisným číslem 17, dnes náležející ke dvoru čp. 16, byl stavbou bezesporu obytnou a nikoliv hospodářskou, jak by bylo možné se na první pohled domnívat. Vyloučit nelze jak sekundární užití předmětného stropního trámu z čp. 17 ve světnici stavení čp. 16, tak druhotný záznam např. z pietních důvodů.

Obr. 14: Stvolny čp. 16, obytné stavení, pohled od jihovýchodu (foto K. Foud, 2014).

Obr. 15: Radějov (okres Plzeň-sever) čp. 18, obytné stavení s chlévy a kolmo připojenou sýpkou, pohled od jihovýchodu (foto J. Vajdiš; uloženo v archivu plánové dokumentace při NPÚ ÚOP v Plzni, dokumentace Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji, složka Radějov čp. 3, okres Plzeň-sever, selská usedlost, základní dokumentace a vyhodnocení, SÚRPMO Praha 1975).

Hrázděné patro stavení stvolenského dvora čp. 16 s asymetrickým příčným řezem je po celé délce domu vybavené otevřenou pavláčkou, zdobenou vyřezávanými sloupky. Okénka v hrázděném patře jsou vybavena svlakovými okenicemi s kovanými vnějšími pásovými závěsy. Dům je původem trojdílné dispozice patrně chlévního typu. Ze starší stavby zůstal zachován přední díl se světnicí a světničkou a dále díl střední se síní a někdejší černou kuchyní. K roubené části přiléhá zděné hospodářské stavení z období 2. poloviny 19. století. V patře přístupném schodištěm vloženém do síně jsou dvě nestejně velké komory. Stvolenský dům prezentuje jeden z mála existujících příkladů dřevěných domů severního Plzeňska, kde se užívaly stěny jak roubené, tak hrázděné.

Poslední ze staveb, které byly v nedávné době předmětem průzkumů vyvolaných probíhající stavební obnovou, je částečně roubené stavení mimořádně cenného selského dvora čp. 18 v **Radějově** (Plzeňský kraj, okres Plzeň-sever). Obytné stavení radějovského dvora čp. 18 (dříve čp. 3) je přízemní, trojdílné dispozice, chlévního typu. Přední díl se světnicí je ze dvou vnějších stran sroubený z hraněných trámů spojených v nároží pomocí úplného přeplátování s ozubem tzv. na zámek. Světnice je vybavena povalovým stropem opatřeným hliněnou omítkou a bílým průvlakem. Hliněná omítka pokrývala také vnitřní stranu roubených stěn. Interiér světnice osvětlují tři malé okenní otvory, zřízené v průčelní stěně a v bocích. Okna v roubených stěnách jsou vybavená nadokenní a podokenní profilovanou římsou, okénko ve zděné stěně má prosté tesařské ostění. Dochovala se pouze jediná historická okenní výplň, osazená v okně směrem do dvora. Jedná se

Obr. 16: Radějov čp. 18, usedlost od severozápadu, vlevo obytné stavení s chlévy, uprostřed kolna se špýchárkem a vpravo přes cestu situovaná stodola (foto J. Vajdiš; uloženo v archivu plánové dokumentace při NPÚ ÚOP v Plzni, dokumentace Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji, složka Radějov čp. 3, okres Plzeň-sever, selská usedlost, základní dokumentace a vyhodnocení, SÚRPMO Praha 1975).

o vnitřní dvoukřídlé okno dělené příčlemi do šesti tabulek se zasklením do drážky bez použití tmelu a se zapuštěnými „bambulkovými“ závěsy. Střední díl zahrnuje částečně roubenou síň a zděný novodobě upravovaný blok někdejší černé kuchyně, kde ještě v 70. letech 20. století existovala chlebová pec.¹⁴⁾ Prostor bývalé černé kuchyně je zastropen kamennou valenou klenbou. Ve vstupním otvoru ze dvora do síně se dochovaly prosté, ale patrně původní svlakové dveře s vnějšími kovanými závěsy, torzem dekorativního klíčového štítku a s krabicovým zámekem s kovanými klikami. Ve vstupu ze síně do světnice jsou osazeny mladší dveře rámové konstrukce s mosaznou klikou typ Elegant (první polovina 20. století). Zadní díl stavby je v plném rozsahu již zděný z kamene. Dnes je zastropen pěti poli segmentové klenby založené do válcovaných nosníků. Vstup do chléva je ze zápražní (nádvoří) strany. Střecha stavení je sedlová, původně krytá slaměným doškem lemovaným šindelem, který dnes nahradil dřevěný šindel. Krov je hambalkový opatřený stojatou stolicí podélného vázání. Pod světnicí byl zřízen jednoprostorový valeně zaklenutý sklípek, přístupný schodištěm založeným v ose zápraží. Stavební výstavbu usedlosti doplňuje roubená patrová sýpka s pavláčkou, situovaná kolmo na dům, dále částečně roubený hospodářský objekt (vozovna se sýpkou a komo-

Obr. 17: Radějov čp. 18, obytné stavení s chlévy, pohled od severovýchodu (foto K. Foud, 2013).

rami) stojící proti obytnému stavení a také celoroubená stodola s mlatem a dvojicí peren, založená ve svahu nad cestou, procházející kolem stavení. Dvůr nebyl po celou 2. polovinu 20. století vystaven výraznějším stavebním zásahům, a dochoval se tak v podobě blízké prvoplánovému řešení. Nejméně od 80. let 20. století nebyl obýván a tento fakt se pochopitelně promítl i do jeho technického stavu. Stavební obnovu jednotlivých objektů nový majitel zahájil prakticky neprodleně (po r. 2009) a zvolna mu navrácí podobu, korespondující s obdobím na přelomu 19. a 20. století.¹⁵⁾

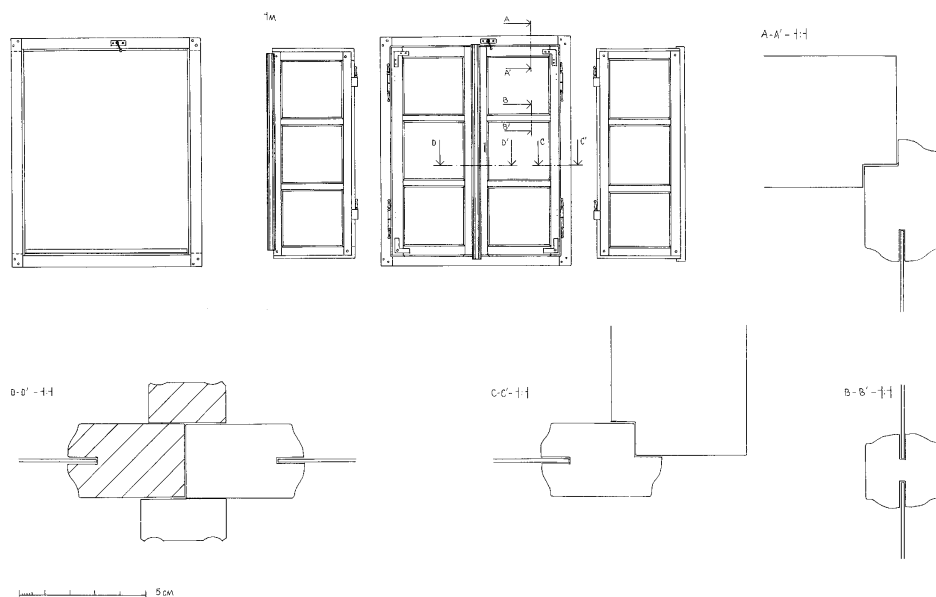
K roku 1839 byla zástavba vsi stabilním katastrem zachycena v plném rozsahu jako spalná. Tvořilo ji zhruba pět větších usedlostí a několik chalup. Stavby ležely v převážně většině pod cestou procházející Radějovem ve směru severozápad – jihovýchod. Nad cestou stály jen stodoly dvorů čp. 2 a 3 (dnes čp. 18). Usedlost čp. 18 byla císařským povinným otiskem map stabilního katastru Čech zaznamenána k roku 1839 již dotvořená, s obytným stavením, založeným v okapové orientaci souběžně s cestou. K domu od východu přiléhala v jeho severněji položené části sýpka, proti obytnému stavení při jižní straně dvora (pozemek p. č. 3) ležel spalný objekt obdélného půdorysu, situovaný ve vztahu k cestě ve štítové orientaci. Bezespornu se jednalo o dosud existující kolnu se sýpkovou částí. Se současnou situací koresponduje také umístění spalné stodoly ležící západně od kolny ve svahu nad cestou. V následujícím období k žádným zásadním změnám ve stavební výbavě dvora nedošlo. V období 2. poloviny

19. století zřejmě byla přezděna severní (chlévní) část domu, třebaže i zde se lze domnívat, že kamenné zdivo chléva může být produktem o něco staršího období. Evidentně mladšího původu je segmentová klenba, vložená do prostoru chléva (poslední třetina 19. století až 1. třetina 20. století), která zřejmě nahradila starší povalový strop. Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji celou usedlost datuje do začátku 19. stol. a zděné části budov určuje jako mladší. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků tento předpoklad potvrdilo a klade dobu kácení užitého dřeva do let 1822–1823, třebaže i zde bylo nalezeno několik

starších (bezesporu druhotně užitých) konstrukčních částí, zhotovených ze dřeva káceného již v letech 1786–1787.¹⁶⁾

SHRNUTÍ

V oblasti severního Plzeňska přežívá nepočtený, přesto ale pozoruhodný roubený domovní fond, doplňovaný skupinou hrázděných staveb. Stáří mnohých z nich se posuzovalo především podle porovnání se situací známou z císařských povinných otisků map stabilního katastru, případně z indikačních skic stabilního katastru nebo podle dalších indicií, např. slohových truhlářských prvků a užitého kování. V posledních letech se významnou měrou při určování stáří dochovaných historických dřevěných částí staveb prosazuje dendrochronologické datování konstrukčních prvků. Díky němu bylo také možné stano-

Obr. 18: Radějov čp. 18, vnitřní okno ve východní stěně světnice, poslední dochovaná historická výplň okeního otvoru v objektu, pohledy 1 : 10 a řezy 1 : 1 (zaměření a kresba S. Plešmíd, 2012).

vít alespoň přibližnou dobu výstavby několika roubených, případně hrázděných domů, dochovaných na území okrese Plzeň-sever a nejen tam. Příkladem mohou být domy ze Žebnice čp. 34 (přibližná doba výstavby podle hustoty letokruhů užitého dřeva 1757–1759), Trnové čp. 2 (1788–1797), Stvolen čp. 16 (1791–1792) a Radějova čp. 18 (1822–1823). Z uvedeného vyplývá, že v prostředí venkova v oblastech severně od Plzně je dosud možné spatřit řadu dřevěných staveb, vyzdvížených ještě v období 2. poloviny 18. století, případně na přelomu 18. a 19. století. Ve všech případech se jedná o stavby, které v současné době procházejí stavební obnovou, případně je jejich oprava ve fázi příprav. Až na objekty s dochovanými hrázděnými konstrukcemi (Stvolny čp. 16) jde o relativně prosté chalupy trojdílné dispozice komorového i chlívniho typu, v roubené části se stěnami sestavenými z pečlivě otesaných kmenů a se zděnými bloky někdejších černých kuchyní, které se dochovaly např. v Trnové čp. 2. V případě Trnové čp. 2 a Žebnice čp. 34 jsou zadní díly staveb dosud alespoň částečně roubené. U stavení čp. 2 v Trnové se ve střední části domu dochovaly na vnějším zdivu bloku černé kuchyně doklady o existenci předsazené chlebové pece, kterou v druhém ze zmiňovaných případů dokonce zachytil jak císařský povinný otisk map stabilního katastru (předsazená chlebová pec je zde zachycena jako spalná), tak indikační skica (chlebová pec je zde zachycena jako nespalná, zatímco vše ostatní je i nadále spalné). U Radějova je zadní díl již zděný a sloužil jako chlív. Alespoň v případě Trnové čp. 2 nebo Radějova čp. 18 (dříve čp. 3) se dochovalo (na rozdíl např. od Žebnice čp. 34) několik slohových truhlářských prvků jako jsou okna nebo dveře, opatřených profilací a dobovým kováním. Je třeba podotknout, že jde o stále vzácnější doklad umu většinou neznámých řemeslníků, tesařů, truhlářů, sklenářů a kovářů, kteří stavbám vtiskli neopakovatelný vzhled. Pouze v jediném případě, u Stvolen čp. 16, dobu výstavby zkoumaného objektu podpořila existence vročení, vtesaného do stropního trámu světnice. Roku 1794 uvedenému na trámu ve světnici odpovídají informace z dendrochronologického datování doby kácení dřeva užitého ve stavbě (1791–1792), v určitém rozporu s dosavadními informacemi o stavbě je ale fakt, že trám kromě toho nese určení do čp. 17 (k r. 1839 pozemek p. č. 35 v k. ú. Stvolny), což byla podle indikační skici stabilního katastru dnes již neexistující spalná budova, situovaná jižně od stavení čp. 16. Možným vysvětlením může být druhotné „pietní“ užití trámu po zániku čp. 17. Stavení stvolenské usedlosti čp. 16 není v oblasti severního Plzeňska spolu s dochovaným vročením ojedinělou budovou, kde dobu vzniku určuje datace, obvykle vtesaná do trámu. Příkladem může být např. Jarov čp. 42 (roubené komory z roku 1846) nebo Červený Újezd čp. 2/20 (obytné stavení čp. 2 z roku 1773).

V případě Radějova čp. 18 (dříve čp. 3) a Žebnice čp. 34 poutá zaslouženou pozornost kromě datovaných stavení také další stavební výbava ve dvoře, sestávající většinou z roubených hospodářských objektů. Zcela unikátně se dochovala dobová stavební výbava radějovského dvora čp. 18 (dříve čp. 3), kde kromě roubené patrové sýpky a kolny s vozovnou přežívá také roubená stodola. Obdobnou situaci nalézáme také v Žebnici čp. 34, kde se za roubeným stavením dochovala část někdejších roubených

komor a především rozměrná roubená stodola. Bez zajištění není ani roubené patro sýpky stojící v čele dvora proti obytnému stavení. Původně jen torzo roubené stodoly posloužilo po roce 2000 ve dvoře čp. 16 v obci Stvolny jako základ pro její kompletní obnovu.

Vypovídací hodnota některých popisovaných staveb je i přes jejich strohost značná a jen potvrzuje fakt, že severní Plzeňsko je příkladem území, kde lze sledovat celou řadu staveb, u kterých je základním stavebním materiálem dřevo. Sloužilo jak k výstavbě celých stěn, stropů a krovů, tak pro výrobu truhlářských prvků, oken a dveří. Jistě právem lze některé dochované slohové výplně stavebních otvorů řadit svým vznikem do doby výstavby objektů tak, jak to naznačují výsledky dendrochronologického datování. Není náhodou, že zmiňované objekty neunikly pozornosti pracovníkům někdejšího Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů, kteří v 70. letech 20. století vytvořili zcela unikátní dokumentaci staveb, v minulosti zcela běžných, kterým čas a přízeň, případně naopak lhostejnost lidského pokolení daly punc výjimečnosti.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

MGR. KAREL FOUD, STANISLAV PLEŠMÍD, DIS. – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V PLZNI

PRAMENY

- Kyncl, T. 2013: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 18 v Radějově. Brno: DendroLab, rkp.
- Kyncl, T. 2013: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 16 ve Stvolnech. Brno: DendroLab, rkp.
- Kyncl, T. 2018: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 2 v Trnové (okr. Plzeň-sever). Brno: DendroLab, rkp.
- Kyncl, T. 2018: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 34 v Žebnici. Brno: DendroLab, rkp.
- Škabrada, J. 1975: Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji. Stvolny čp. 16, okres Plzeň-sever. Základní dokumentace a vyhodnocení. SURPMO Praha, rkp.
- Škabrada, J. – Vajdiš, J. 1975: Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji. Radějov čp. 3, okres Plzeň-sever, selská usedlost. Základní dokumentace a vyhodnocení. SURPMO Praha, rkp.
- Škabrada, J. – Vajdiš, J. 1975: Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji. Trnová čp. 2, okres Plzeň-sever, roubený obytný dům. Základní dokumentace a vyhodnocení. SURPMO Praha, rkp.
- Vajdiš, J. 1971: Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji. Žebnice čp. 34, okres Plzeň-sever, selská usedlost. Základní dokumentace a vyhodnocení. SURPMO Praha, rkp.

VÝBĚR Z POUŽITÉ LITERATURY

- Bukačová, I. – Fák, J. – Foud, K. – Křemenák, J. 2002: Lidová architektura. Okres Plzeň-sever. Plzeň.
- Foud, K. 2010: Vesnice Plzeňského kraje. Plzeň-sever a Plzeň-město. Plzeň.
- Líbal, D. – Heroutová, M. 1977: Pasportizace okresů Západočeského kraje. Okres Plzeň-sever. Díl I. a II. Praha.
- Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
- Pešta, J. 2005: Encyklopedie českých vesnic. Díl III. Západní Čechy. Praha.
- Škabrada, J. 1999: Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha.
- Škabrada, J. 2003: Konstrukce historických staveb. Praha.
- Šváb, F. – Tykač, J. – Resl, J. – Brož, J. 1934: Plzeňsko, sv. 1. Národopis lidu Československého. Díl IV. Praha.

POZNÁMKY

- Obměna domovního fondu, ovlivněná především dožíváním dřevěných staveb, případně modernizací, rozšiřováním hospodářských kapacit nebo v důsledku živelných katastrof přinášela do tvárnosti vsí celou řadu nových stavebních prvků, do té doby známých především z městského nebo vrchnostenského prostředí. Oblast přilehlou k Plzni výrazně ovlivnil v 1. polovině 19. století lidový klasicismus a to celou škálou v té době užívaných architektonických fasádních článků. Vznikla tak tradiční forma zděného přízemního domu se sedlovou střechou, která nahradila do té doby převažující dřevěné stavby. Jejich architektonické řešení bylo poplatné následně prakticky celému 19. století. Co se však postupně měnilo, byla výzdoba fasád domů, bran, obecně staveb orientovaných štíty do uličního či návesního prostoru.
- Autorem větší části dokumentace vyhotovené v rámci Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji, v tomto případě na území okresu Plzeň-sever, je Ing. arch. Jiří Škabrada, který již tehdy patřil k předním osobnostem věnujícím se poznání historických stavebních konstrukcí v Československu. Vedle arch. Škabradu, jehož dosavadní literární tvorba patří k základním obořovým pramenům věnujícím se otázce vývoje lidového domu v Čechách, se projektu zúčastnil také Ing. arch. Jaroslav Vajdiš, taktéž někdejší zaměstnanec Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO Praha). Jen na území okresu Plzeň-sever bylo v rámci předmětné inventarizace dokumentováno v letech 1970–1975 na dvě stovky objektů. Je třeba připomenout, že nikdy později se podobný projekt na území severního Plzeňska již nerealizoval. Mnohé z dokumentovaných staveb dnes neexistují, některé byly znehodnoceny dodatečnými stavebními úpravami nebo jejich vlastníci nesouhlasili s provedením hlubší, případně jakékoliv dokumentace.
- Dendrochronologický průzkum dřevěných konstrukčních prvků dochovaných v popisovaných stavbách provedla na zakázku NPÚ ÚOP v Plzni brněnská firma DendroLab Ing. Tomáše Kyncl. Potřebné finance byly získány v rámci plnění výzkumného cíle „Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře“, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO).
- Podle <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk>, císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech 1 : 2880, Žebnice/Zebnitz, 1839 a tamtéž Indikační skica stabilního katastru.
- Josef Brož patří k předním národopisným badatelům Plzeňska. Ve 20. letech 20. století připravil do tisku celkem čtyři monografie o lidovém domu v okolí Plzně. J. Brož, Lidové stavby na Plzeňsku. Díl I – Ejpovice; Díl II – Letkov, Týmákov, Mokrouše; Díl III – Božkov, Lobzy; Díl IV – Koterov, Černice. Plzeň 1922–1925, tyto jeho studie jsou i po necelých sto letech od vydání vyhledávaným zdrojem cenných informací.
- Šváb – Tykač – Resl – Brož 1934.
- Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 34 v Žebnici (okres Plzeň-sever), zpracovala fa. DendroLab, Ing. Tomáš Kyncl, Brno 2018.
- Užití náročnějšího tesařského spoje „na zámek“ stavbu odlišuje od většiny dalších roubených budov v regionu, u kterých naopak stále převládají starší tesařské spoje „na rybinu“.
- Malé takřka čtvercové okenní otvory se v roubených chalupách v ob-

- lasti severního Plzeňska v minulosti užívaly běžně, jak na to poukazují např. příklady z Radějova (čp. 18/dříve čp. 3).
- Podle <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk>, císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech 1 : 2880, Trnová/Trnowa, 1839 a tamtéž Indikační skica stabilního katastru.
 - Viz pozn. 5. Dendrochronologické datování Trnová čp. 2 – roubený dům, zpracovala fa. DendroLab, Ing. Tomáš Kyncl, Brno 2018.
 - Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 16 ve Stvolnech, fa. DendroLab, Ing. Tomáš Kyncl, Brno 2013.
 - Podle <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk>, císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech 1 : 2880, Stvolny/Zwolln, Zwolno/, 1839 a tamtéž Indikační skica stabilního katastru.
 - V roce 1975 celý dvůr čp. 3 včetně obytného stavení dokumentovali Ing. arch. J. Vajdiš a Ing. arch. J. Škabrada z podniku SURPMO Praha v rámci tzv. Inventarizace památek vesnické architektury v západočeském kraji. Evidenční list památky zpracovaný J. Škabradou a J. Vajdišem uvádí, že: „V černé kuchyni je dochováno těleso pece, ve světnici je torzo nástěnného krbu“. Těleso pece bylo zároveň zakresleno do půdorysu chalupy. V době zahájení obnovovacích prací obě konstrukce již neexistovaly.
 - Postupnou opravou prošly k roku 2019 v uplynulých cca deseti letech všechny stavby ve dvoře. Sýpka získala nový střešní plášť ze štípaného šindele, který nahradil desky z vlnitého eternitu (původně slaměný došek lemovaný šindelem). Opravena také byla kolna se sýpkou, která má dnes jako jediná rehabilitovanou původní krytinu, tzn. kombinaci slaměného došku (plocha) s dřevěným šindelem (lemy krajových částí). Opravena byla také celoroubená stodola stojící nad cestou proti obytnému stavení. Roubení stěn prošlo opravou formou výměn a protézování. Zatímco u stavení nebo sýpky s pavláčkou jsou stěny složené z pečlivě tesaných trámů, stěny stodoly byly sestaveny z kuláčů se sraženou spodní a horní stranou. Pozoruhodná je kombinace nehraněných trámů s užitím úplného přelátování s ozubem (na zámek) v nárožích, tzn. kombinace prostého archaického způsobu s novějším náročnějším typem nárožní vazby. Také v tomto případě je dnes střecha pokrytá novým štípaným šindelem, který nahradil zcela dožilou krytinu tvořenou kombinací zbytků slaměných došků a plechů z nastříhaných sudů.
 - Mezi starší konstrukční prvky patří např. hambalek 3. vazby od štítu nebo o 3. trám odspodu v SZ stěně stavení, podle: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 18 v Radějově, fa. DendroLab, Ing. Tomáš Kyncl, Brno 2013.

DAS BLOCKHAUS VOM NÖRDLICHEN PILSNER LAND – NEUERKENNTNISSE DER GELÄNDEFORSCHUNG

Das Gebiet nördlich von Pilsen stellt ein sehr an Volksbaukunst reiches denkmalträchtiges Gelände dar. Es ist mit Recht von Block-, z. T. auch Fachwerkhäusern dominiert. Das für die erforschte Region typische volkstümliche Holzhaus ist eingeschossig, länglichen Grundrisses, der dreiteiligen Anlage vom sowohl Kammer- als auch Stalltyp, mit der gezimmerten Stube, dem gemauerten Rauchküchenblock und der gezimmerten hinteren Kammer, bzw. Hinterstube oder dem gemauerten Stall. Zur traditionellen baulichen Ausstattung der hiesigen Bauernhöfe zählten auch die Holzscheunen oder die einstöckigen Kornspeicher mit einer kleinen Pawlatsche, mit Kammern und Ställen. Manche Bauten sind bis heute mit stilartigen Tischlergliedern mit Beschlag ausgestattet, wie den Fenstern und Türen. Das Augenmerk fesseln die Fenster- und Türsturzgesimse, die Profilierung der Kämpferhölzer, Schlagleisten und weiteren Teile von Ausfüllungen der Bauöffnungen. Unersetzbar ist bei der Altersbestimmung die Hilfe der Dendrochronologie. Dank der dendrochronologischen Datierung ist es gelungen die Fälljahre des Bauholzes und nachfolgend die Erbauungszeit getippter Gebäude zu bestimmen. Zu den ältesten unter ihnen zählen die Wohnbauten der Gehöfte Nr.-Konskr. 34 in Žebnice (1757–1759), Nr.-Konskr. 2 in Trnová und Nr.-Konskr. 16 in Stvolny (Zwolln). Der jüngste der untersuchten Bauten ist der Wohnbau des Gehöfts Nr.-Konskr. 18 (früher Nr. 3) in Radějov (Rading, 1822–1823). Die Untersuchung und Dokumentierung wurden im Fall der behandelten Bauten durch ihre in der Gegenwart durchgeführte Baurenovierung hervorgerufen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Žebnice (Bez. Pilsen-Nord) Nr.-Konskr. 34, Giebelfront vom Wohngebäude und Kornspeicher, Ansicht von Südosten. Die Dächer von beiden Gebäuden sind noch mit Strohschauben gedeckt. In der Giebelfront des Wohnbaus lassen sich die ursprüngliche Anordnung der Fensterachsen und die Sechsscheiben-Doppelfenster betrachten (historisches Foto aus dem Archiv des Besitzers, wohl 1. Viertel des 20. Jahrhunderts).

Abb. 2: Žebnice Nr.-Konskr. 34, Giebelfront vom Wohngebäude und Kornspeicher, Ansicht von Osten. Die Schauben sind schon mit Faserzement-schablonen ersetzt, zwei Fensterachsen ersetzte ein dreiteiliges Fenster. Das Gehöft erhielt sich bis zum Beginn der heutigen Renovierung (Foto J. Vajdiš, Plandokumentationsarchiv von NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalspflege] Plzeň, Dokumentation der Inventarisierung der Denkmäler der Dorfbaukunst im Westböhmischem Kreis, Teil Žebnice Nr.-Konskr. 34, Bez. Pilsen-Nord, Bauernhof, Grunddokumentierung und Auswertung, SÚRPMO Prag 1971).

Abb. 3: Žebnice Nr.-Konskr. 34, Wohnbau mit Ställen, Ansicht von Nordosten, Zustand im Laufe der Renovierungsarbeiten (Foto K. Foud, 2018).

Abb. 4: Žebnice Nr.-Konskr. 34, Hof, Grundrisschema, wahrscheinlich Prof. Josef Brož (übernommen aus: Šváb, F. – Tykač, J. – Resl, J. – Brož, J.: Plzeňsko [Pilsner Land], Bd. 1. Národopis lidu Československého [Die Volkskunde des tschechoslowakischen Volkes], Teil IV, Prag 1934).

Abb. 5: Žebnice Nr.-Konskr. 34, zeichnerische Dokumentierung des nicht mehr vorhandenen Beleuchtungskamins, von Prof. Josef Brož erarbeitet, wahrscheinlich die 1920er Jahre (übernommen aus: Šváb, F. – Tykač, J. – Resl, J. – Brož, J.: Plzeňsko, Bd. 1. Národopis lidu Československého, Teil IV, Prag 1934).

Abb. 6: Trnová (Bez. Pilsen-Nord) Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, Ansicht von Nordosten (Foto J. Vajdiš 1975, Plandokumentationsarchiv von NPÚ ÚOP Plzeň, Dokumentation der Inventarisierung der Denkmäler der Dorfbaukunst im Kreis Westböhmen, Teil Trnová Nr.-Konskr. 2, Bez. Pilsen-Nord, geizimertes Wohnhaus, Grunddokumentierung und Auswertung, SÚRPMO Prag 1975).

Abb. 7: Trnová Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, Ansicht von Westen (Foto K. Foud, 2018).

Abb. 8: Trnová Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, Eingang in den Flur, Ansicht von Nordwesten (Foto K. Foud, 2018).

Abb. 9: Trnová Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, Detail von präzise durchgeführter Eckbindung mithilfe des vollkommenen Hakenblatts, Wohnbausüdecke (Foto K. Foud, 2018).

Abb. 10: Trnová Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, Inneres der Kammer, der Beleuchtungskamin und die Öffnung der späteren Beheizungseinrichtung (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 11: Trnová Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, südwestliche Giebelfront, Fensteröffnung, Ansicht und Grundriss 1:10, Schnitte und Ansichten der Seite des Sturz- und Fensterbankgesimses 1:1 (Aufnahme und Zeichnung S. Plešmíd, 2019).

Abb. 12: Trnová Nr.-Konskr. 2, Wohnbau, nordwestliche Stubenfensteröffnung, Ansichten und Grundriss 1:10 (Aufnahme und Zeichnung S. Plešmíd, 2019).

Abb. 13: Stvolny (Zwolln, Bez. Pilsen-Nord) Nr.-Konskr. 16, Wohnbau, Ansicht von Südosten (Foto J. Škabrada, Plandokumentationsarchiv von NPÚ ÚOP Plzeň, Dokumentation der Inventarisierung der Denkmäler der Dorfbaukunst im Kreis Westböhmen, Teil Stvolny Nr.-Konskr. 16, Bez. Pilsen-Nord, Grunddokumentierung und Auswertung, SÚRPMO Prag 1975).

Abb. 14: Stvolny Nr.-Konskr. 16, Wohnbau, Ansicht von Südosten (Foto K. Foud, 2014).

Abb. 15: Radějov (Rading, Bez. Pilsen-Nord) Nr.-Konskr. 18, Wohnbau mit Ställen und rechtwinklig angeschlossenen Kornspeicher, Ansicht von Südosten (Foto J. Vajdiš, Plandokumentationsarchiv von NPÚ ÚOP Plzeň, Dokumentation der Inventarisierung der Denkmäler der Dorfbaukunst im Kreis Westböhmen, Teil Radějov Nr.-Konskr. 3, Bez. Pilsen-Nord, Bauernhof, Grunddokumentierung und Auswertung, SÚRPMO Prag 1975).

Abb. 16: Radějov Nr.-Konskr. 18, Ansicht des Bauernhofs von Nordwesten, links der Wohnbau mit Ställen, in der Mitte der Schuppen mit dem Kornboden, rechts die Scheune (Foto J. Vajdiš).

Abb. 17: Radějov Nr.-Konskr. 18, Wohnbau mit Ställen, Ansicht von Nordosten (Foto K. Foud, 2013).

Abb. 18: Radějov Nr.-Konskr. 18, Stube, Ostseite, inneres Fenster, die letzte erhaltene historische Ausfüllung einer Fensteröffnung im Haus, Ansichten 1:10, Schnitte 1:1 (Aufnahme und Zeichnung S. Plešmíd, 2012).

LAMINÁTOVÁ SOCHA RYCHLOST VE SVĚTLE KOMPLEXNÍHO RESTAURÁTORSKÉHO PRŮZKUMU

JOSEF ČERVINKA – ZUZANA
KŘENKOVÁ – VLADISLAVA ŘÍHOVÁ

LAMINATE STATUE VELOCITY IN THE LIGHT OF COMPLEX RESTORATION RESEARCH

The article presents the restoration research of Jiří Novák's (1922–2010) laminate statue *Velocity*. Artists began to use fibreglass after the mid-1960s and *Velocity* was created as early as 1958–1961. In a European context, it is an early example of using 'modern' synthetic material. The chemist Miroslav Schätz cooperated in the making of the statue which was laminated from dark blue-hued polyester resin with the addition of metal powder. The complex research included: visual research, endoscopic research, photogrammetry, 3D scanning, and material research.

Keywords: Fibreglass, restoration, sculpture art after the mid-20th century, art in public space, Jiří Novák

Laminátová socha Rychlost ve světle komplexního restaurátorského průzkumu

Článek prezentuje restaurátorský průzkum laminátové sochy *Rychlost* od Jiřího Nováka (1922–2010). Práci se skelným laminátem se umělci věnovali od druhé poloviny 60. let, *Rychlost* vznikla už mezi lety 1958–1961. V evropském kontextu je raným příkladem využití „moderního“ syntetického materiálu. Na vzniku díla spolupracoval chemik Miroslav Schätz. Bylo zhotoveno laminováním z polyesterové pryskyřice probarvené ve tmavě modro s přidávkou kovového prášku. Komplexní průzkum zahrnoval: vizuální průzkum, endoskopický průzkum, fotogrammetrii, 3D skenování a materiálový průzkum.

Klíčová slova: skelný laminát, restaurování, sochařství 2. poloviny 20. století, umění ve veřejném prostoru, Jiří Novák

Evropské země se v posledních pěti letech intenzivně vyrovnávají se svým poválečným kulturním dědictvím. Tyto aktivity většinou vrcholí oficiální ochranou vybraných dobových uměleckých děl a jejich zařazením na seznamy státem chráněných památek. Pozornost je věnována především architektuře, s ní ale těsně souvisí i samotná výtvarná díla, která byla součástí architektonických konceptů. Byla oceňována a chráněna ve vazbě na budovy, postupně se však jejich ochrana emancipovala. Pro tento proces je dobrým příkladem Velká Británie, kde byly v roce 2016 v jedné vlně vyvolané výstavou *Out There: Our Post-War Public Art* nově zařazené na seznam kulturního dědictví čtyři desítky monumentálních poválečných realizací.¹⁾

Pokud bychom se o podobný seznam nejvýznamnějších výtvarných děl ve veřejném prostoru pokoušeli v České republice, jistě by žhavým kandidátem na prohlášení za památku byla socha *Rychlost* od Jiřího Nováka stojící před školou V Rybníčkách v pražských Strašnicích. Její nesporné výtvarné kvality provází i zajímavý materiál –